

راهبردهای مقابله با اثرات تحریم بر صنعت نفت ایران با تأکید بر توسعه همکاری‌های دانشگاه و صنعت

منصور معظمی*

نرجس سرعتی آشتیانی**

* دانشیار، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی

** دانشجوی دکتری دانشگاه تهران، پژوهشگر ارشد مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی

تاریخ دریافت: ۹۱/۴/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۱/۶/۱۴

چکیده

هر چند که برخورداری از منابع انرژی برای صاحبان آنها در درجه اول به عنوان یک نقطه قوت و یک نعمت الهی محسوب می‌شود ولی گاه وابستگی اقتصادی به همین منابع به تنگنایی برای صاحبان آنها تبدیل می‌شود. تنگنایی که از تمایل قدرت‌های بزرگ برای تسلط بر این کالاهای استراتژیک ناشی می‌شود. یکی از این تنگناها ائتلاف گروهی از کشورها برای محروم کردن صاحبان منابع از برخی امتیازات یا تغییر رفتار دیپلماتیک آنها است که اصطلاحاً تحریم نامیده می‌شود. انگیزه‌های اعمال تحریم و سطوح آن متفاوت بوده و به همین صورت میزان موفقیت آن هم متغیر است. در این مقاله به بررسی تحریم‌ها علیه ایران و اثرات تحریم‌های اخیر بر صنعت نفت بر اساس مدل SWOT به روش مطالعات کتابخانه‌ای پرداخته شده و در نهایت تلاش می‌شود، راهبردهای عبور از این شرایط بر اساس نظرات خبرگان صنعت نفت ارائه شود.

کلید واژه‌ها: تحریم، تحلیل SWOT، دانشگاه، صنعت نفت جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

برقراری آن، تنبیه یا مجازات یا وادار ساختن آن کشور به همخوان کردن خود با اهداف سیاسی کشور تحریم‌کننده یا گویای ناخرسندی کشور تحریم‌کننده از کارها و رفتارهای کشور تحریم شده است.

با تشدید تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران و به ویژه تحریم صنعت نفت از یکسال گذشته، رصد واقع بینانه وضع موجود می‌تواند در دستیابی به راهکارهای رفع و گذر از شرایط فعلی نقش بسیار عمده ای ایفا نماید. بر این اساس در مقاله حاضر سعی می‌شود با شناسایی و معرفی نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید محیط صنعت نفت ایران علاوه بر ارائه پیامدهای ناشی از اعمال تحریم‌های نفتی بر این صنعت، راهبردهای مناسب پیشنهاد گردد.

مبانی نظری و پیشینه

امروزه محققان و مترجمان علوم اجتماعی، به ویژه جامعه‌شناسی و علوم سیاسی و حقوق و روابط بین‌الملل، برای توصیف صورتی از تعاملات و مناسبات بین گروه‌های اجتماعی یا ملتها و دولت‌ها اصطلاح تحریم را به کار

امروزه نفت به یک کالای استراتژیک و حیاتی برای ادامه حیات صنعتی غرب تبدیل شده، که حتی با ظهور انرژی‌های جدید نیز از ارزش آن کاسته نشده است. لذا با توجه به میزان پراکندگی این کالا در سطح زمین، تسلط بر منابع نفتی به اولویت اصلی قدرت‌های بزرگ تبدیل شده است تا از طریق تسلط بر تولید، توزیع و مصرف این کالای گرانبها چند صباحی بیشتر به عنوان قدرت‌های بزرگ در دنیا مطرح باشند. ایران به عنوان قدرتی تأثیرگذار در منطقه خاورمیانه، دارای ذخایر عظیمی از نفت و گاز می‌باشد و در عین حال به دنبال دست یابی به فناوری‌های نوین نیز است. لذا قدرت‌های بزرگ جهانی به دنبال انواع و اقسام راه‌ها رفته تا فرصت پیشرفت را از ایران گرفته و با انجام اقداماتی از قبل تحریم موانعی برای اینکه ایران نتواند خود ابتکار عمل را در زمینه منابع انرژی اش در دست بگیرد ایجاد نمایند. (بهمنی، ۱۳۹۱)

تحریم‌ها به معنی اقداماتی غیرنظامی هستند که بر انتقال کالا، خدمات یا سرمایه به یک کشور، اثر زیانبار می‌گذارد و هدف از

اقتصادی با قدرت اقتصادی کشورها، دارای رابطه مستقیم است (الیوت^۳، ۲۰۰۳).

• درونی سازی و سمبلیک کردن آن: برخی نظریه پردازان تحریم اقتصادی را در قالب "دیپلماسی اتصال و نفوذ" تحلیل می کنند. سه فرایند مهم به نام های "اطاعت"^۴، "شناسایی"^۵، و "درونی سازی"^۶ در این نظریه مطرح می شوند. رفتار مطیعانه طرف مقابل منوط به نفوذ و اثرگذاری است. در این روش ارتباط و اتصال موفقیت آمیز نه به خاطر اجبار و ترغیب بلکه به دلیل القای تدریجی ارزش ها (درونی سازی) صورت می گیرد (لیسی و امرسون^۷، ۲۰۰۷).

• اهداف تحریم: آنچه تعیین کننده است ارزش آن چیزی است که دو طرف بر سر آن اختلاف دارند و به این منظور یا یکدیگر درگیر شده اند.

• نوع نظام سیاسی: به میزانی که کشور هدف دموکراتیک تر باشد و اقتصاد آن نیز به کشور یا کشورهای تحریم کننده وابستگی بیشتری داشته باشد به همان میزان شانس موفقیت تحریم بیشتر می شود. بنابراین طبق نظر برخی محققین از جمله لکتزین و سووا^۸ تحریم اقتصادی علیه حکومت های غیردموکراتیک شانس موفقیت چندانی ندارد زیرا رهبران این نوع از حکومت ها برای ایجاد ائتلاف داخلی و مقابله با آثار تحریم مشکل چندانی ندارند (آل آکادمیک، ۲۰۰۸).

• دامنه تحریم: هر چه تحریم کم دامنه تر باشد، شانس موفقیت تحریم بیشتر است؛ زیرا کشور تحریم کننده این امکان را به دست می آورد، تا دیگر کشورها را در پیوستن به تحریم با خود همراه کند (جورج الکساندر، ۲۰۰۳).

• میزان وابستگی و رابطه دوستی: هر چه تحریم کننده و تحریم شونده رابطه دوستانه تری داشته باشند و از حجم مبادلات اقتصادی بالایی برخوردار باشند، امکان موفقیت تحریم افزایش می یابد (همان منبع).

• سرعت و دقت تحریم: هرچه سرعت تحریم بیشتر باشد موفق تر خواهد بود (همان منبع).

• دیپلماسی اتصال و همکاری: همکاری بین المللی برای اعمال تحریم به عنوان شرطی است که نظریه پردازان بر آن اجماع نظر دارند. وقتی موضوعات مورد مناقشه، ملموس و مشخص هستند، دستیابی به همکاری آسان تر است (همان منبع).

می برند. از این منظر تحریم عمل دسته جمعی و کیفی است که متضمن اقدامات لازم دیپلماتیک، اقتصادی یا نظامی در برابر کشوری است که بر خلاف مصوبات منشور ملل متحد رفتار کرده است.

تحریم ها به عنوان ابزاری برای تأمین منافع سیاست خارجی یک کشور، در میانه طیفی قرار می گیرد که در یک سوی آن سخت ترین اقدامات قهرآمیز مانند کاربرد نیروی نظامی، فعالیت های پنهانی یا تهدید به زور است و در سوی دیگر، طیف تدابیر دیپلماتیک، اخراج دیپلمات ها، احضار سفیر، اعتراض رسمی دیپلماتیک و به تعلیق در آوردن مبادلات فرهنگی قرار دارد. به عبارتی، تحریم ها در میانه این طیف قرار داشته و به جای آنها می نشیند (کارت،^۱ ۱۹۹۸).

تحریم های اقتصادی، نوعی دیپلماسی اجبار است که در آن آمیزه ای از زور و دیپلماسی به صورتی هدفمند استفاده می شود تا دشمن را که به دنبال تغییر وضع موجود است و یا هم اکنون وضع موجود را دگرگون ساخته وادار نماید تا در تصمیم خود تجدید نظر کند (جورج الکساندر^۲، ۱۹۹۳). اثرگذاری بر سیاست های یک کشور یا حتی تغییر نظام آن، تنبیه یا مجازات یک کشور به علت سیاست هایش از معمول ترین دلایلی هستند که در تعاریف تحریم نیز آمده اند. علاوه بر این دلایل و اهداف تحریم را چنین می توان برشمرد:

- ابزار مخالفت نمادین با سیاست های کشور هدف تحریم
- ایجاد بی ثباتی در کشور هدف
- کاهش توان نظامی کشور
- پشتیبانی از حقوق بشر، رویارویی با تروریسم و جلوگیری از گسترش جنگ افزارهای ویژه کشتار جمعی
- بازداشتن کشور تحریم شده از پیگیری برخی سیاست های ناخوشایند در آینده
- اثبات استوار بودن کشور تحریم کننده در پیگیری منافع ملی (لاپز و کارت رایت، ۱۹۹۵؛ بهروزی فر، ۱۳۸۵؛ عزیزنژاد، ۱۳۸۸).
- مهم تر از اعمال تحریم، توفیق در اجرا و موفقیت آن است که در این امر عوامل متعددی دخالت دارند از جمله:
- قدرت اقتصادی: تحریم اهرمی است که کشور مخالف را به این نتیجه می رساند که هزینه تمکین در برابر خواست کشور تحریم کننده، کمتر از هزینه ناشی از اعمال تحریم اقتصادی علیه آن کشور است. بنابراین نظریه های تحریم

3-Elliot

4 - compliance

5 - conversance

6 - Internalization

7-Doan Lacy and Emerson M.S.Niou

8 - Lektzian and Mark Souva

1-CarterBarry1998

2- George Alexander

فرصت‌ها و تهدیدها، نتایج اثرات تحریم بر صنعت نفت به شرح ذیل احصا شده‌اند:

نقاط قوت^۱:

۱. کیفیت نفت خام ایران با توجه به ماهیت و کیفیت نفت خام مورد تقاضای متقاضیان و مصرف کنندگان در قطب‌های متنوع مصرف در عرصه بین‌المللی: یکی از فاکتورهایی که در فرمول قیمت گذاری فرآورده‌های نفتی نقش اساسی دارد، نوع نفت خام و کیفیت آن است؛ به طوری که آنچه به عنوان نفت سبک یا سنگین نامیده می‌شود، درجه ای از ترکیبات نفتی (شامل گوگرد، نمک، فلزات و نظایر آن) است که API^۲ خوانده می‌شود و این مسئله در قیمت آن و فرمول فروش تأثیرگذار است. با تحریم صنعت نفت ایران کشورهای خریدار نفت آن به دلیل انطباق پالایشگاه‌هایشان با نفت ایران نمی‌توانند در فرصت کوتاه مشخص شده از نظر فنی شرایطی را فراهم کنند تا پالایشگاه‌ها و تجهیزات نفتی خود را که بر پایه نفت سنگین ایران پایه ریزی شده است بر پایه نفت جدید تغییر دهند. گرچه برخی کشورها همچون روسیه، لیبی، ویتنام، گابون، کلمبیا، نیجریه، امارات، آذربایجان، کویت، ونزوئلا، عراق و عربستان‌نفت خام‌هایی دارند که با کمی تفاوت به درجه API نفت خام‌ایران نزدیک هستند و می‌توانند بازاری مناسب برای خریداران نفت خام ما باشند، اما به دلیل تفاوت بالای میزان سولفور نفت خام‌های این کشورها با ایران، به طور قطع، این امر ممکن نخواهد بود. نفت این کشورها حاوی سولفور کمتری است و بیشتر مناسب تهیه فرآورده‌هایی چون بنزین است؛ در حالی که نفت سنگین ایران که حاوی سولفور بیشتری است، برای فراوری به دیگر محصولات مشتق از نفت، هزینه کمتری می‌برد (عالمی، ۱۳۹۱).

شایان ذکر است که از نظر کیفیت برای نفت صادراتی ایران یک جانشین وجود دارد و آن نفت اورال روسیه و همچنین عراق است که باید مراقب حرکت آنها بود (جزایری، ۱۳۹۰).

۲. اختصاص داشتن تنها ۲۷ درصد صادرات نفت ایران به کشورهای اروپایی: بر اساس آمارهای سال ۲۰۱۱ قاره اروپا پس از چین بزرگترین بازار صادراتی نفت ایران است. از سوی دیگر در بین کشورهای مختلف کشورهای سریلانکا (۱۰ درصد واردات نفت از ایران)، ترکیه (۵۱ درصد واردات

سابقه شش دوره تحریم جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب اسلامی، نشان می‌دهد تحریم‌ها بسیاری از صنایع ایران به ویژه صنعت نفت را چون پایه‌ای‌ترین بخش اقتصاد آن است متأثر می‌سازند. با این وجود علی‌رغم تلاش‌های آمریکا برای تحریم این صنعت، قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل تا دسامبر ۲۰۰۶ صنعت نفت ایران را هدف تحریم قرار نداده بودند.

در مقابله با این تحریم‌ها، بدون شک، اقدامات مهمی در صنایع مختلف و به ویژه صنعت نفت ایران شکل گرفته است. اما نظر به اینکه محیط‌ها، به ویژه محیط‌های سیاسی بسیار متغیر و پویا هستند، پایش مستمر و دائمی و اعمال تغییرات آنی در راهبردها و برنامه‌ها، اقدامی ضروری است که با تشدید تحریم‌های صنعت نفت ایران از سال گذشته، این خلاء در مطالعات به چشم می‌خورد؛ لذا تحلیل محیط صنعت نفت ایران در شرایط تحریم اخیر و ارائه راهبردهای مبتنی بر این تحلیل بسیار ضروری است.

روش شناسی

پژوهش حاضر از منظر روش، پیمایشی- توصیفی و از منظر هدف کاربردی است و به منظور جمع آوری داده و اطلاعات از شیوه پرسشگری، با بهره‌گیری از سؤالات پرسشنامه، استفاده شده است. علاوه بر آن، برای شناسایی مبانی نظری، پیشینه تحقیق و جمع آوری داده‌های اولیه این پژوهش، از اسناد کتابخانه‌ای، مجلات، فصلنامه‌ها و منابع معتبر اینترنتی استفاده شده است. با این توضیح که ابتدا با ارائه رویکرد نظری از پیشینه صنعت نفت ایران و مبتنی بر مدل SWOT، تحلیل وضعیت استراتژیک صنعت نفت ایران در شرایط تحریم اخیر به تصویر کشیده می‌شود و سپس بر اساس نظرات خبرگان صنعت نفت با تقابل نکات مطرح شده در خروجی‌های مدل SWOT، راهبردهای عبور صنعت نفت ایران از این شرایط پیشنهاد می‌گردد. جامعه آماری مطالعه حاضر، مدیران ارشد صنعت نفت ایران با بیش از ۲۵ سال سابقه بوده است که نمونه نهایی به روش گلوله برفی و به تعداد ۱۲ نفر انتخاب شده‌اند.

یافته‌های پژوهش

الف) نتایج و تحلیل مبتنی بر SWOT

تأثیرات تحریم اقتصادی علیه ایران هم برای تحریم کنندگان و هم برای دولت ایران بسیار مضر و آسیب‌رسان خواهد بود. در این پژوهش با به کارگیری مدل تحلیل قوت‌ها، ضعف‌ها،

1- Strengths

2-American petroleum institute (واحد چگالی نفت در سطح)

و قطعات مرتبط به توسعه و تولید در صنعت نفت کشور: با تحریم ایران، موانع واردات فناوریهای نو در صنعت نفت، به تدریج بخش فرسوده و قدیمی تجهیزات را بدون جایگزین نمودن آنها از دور خارج می‌نماید. لذا، مسئولیت بخش داخلی در تأمین تجهیزات و فناوریها و نیروی انسانی مورد نیاز در این بخش چه در زمینه تولید فناوری و چه به کارگیری آن سنگین‌تر خواهد شد. بررسی‌ها نشان داده مشکل اقتصاد ایران بی‌سوادی نیست، مشکل اقتصاد ایران عدم کاربرد سواد در درون صنایع اقتصاد ایران است. ایران با داشتن نیروهای جوان مستعد، با استعداد و خلاق به راحتی می‌تواند در مسیر خودکفایی قدم بر دارد و آنچه روزی عامل سلطه اقتصادی غرب بر آنها می‌شده است را نابود کند. خودکفایی کشور در بسیاری از فناوریهای نو نشان می‌دهد که دانش بومی ما و آنچه که به عنوان سرمایه انسانی می‌شناسیم، بسیار قدرتمندتر از هر تحریمی است و به دست توانمندی احتیاج دارد تا با برنامه ریزی و تأکید بر فرایند تحقیق و توسعه، به مطلوبترین شکل از آن استفاده کند.

۵. داشتن ظرفیت در صادرات محصولات پتروشیمی: سرمایه‌گذاری ایران در تولید محصولات نفتی و صادرات آنها به جای صادر کردن نفت خام، امروزه به نتایج مطلوبی رسیده و ظرفیت مناسبی را فراهم نموده است تا بخشی از نفت خام استحصال شده در داخل، با ایجاد ارزش افزوده به مواد پتروشیمی تبدیل و به خارج صادر شوند. اکنون که اتحادیه اروپا نفت ایران را برای خود تحریم نموده است، بهترین فرصت است تا جان تازه‌ای به کالبد صنایع پتروشیمی دمیده شود و با همین سهم حدود ۲۰ درصدی از کل نفت صادراتی، صنایع پتروشیمی دچار تحول شود. تولید محصولات تبدیلی و غیر خام و صادرات آنها با توجه به افزایش قیمت دلار، می‌تواند جبران مناسبی برای کسب درآمد نفتی محسوب شده و کشور را به یک جهش صادراتی وادار نماید. به ویژه اینکه هم اکنون نیز از تمام ظرفیت تولیدات وابسته به محصولات پتروشیمی استفاده نمی‌شود و ظرفیت خالی برای رشد وجود دارد (عسلی، ۱۳۹۱).

نقاط ضعف^۲

۱. اتکای شدید اقتصاد ایران به درآمدهای صادرات نفت: بدون شک ایران به تولید نفت وابسته است و درآمد نفتی ۸۰ درصد از کل درآمد صادرات و ۵۰ درصد از تولید ناخالص داخلی آن را شامل می‌شود. حذف این درآمدها بی-

نفت از ایران، آفریقای جنوبی (۲۵ درصد واردات نفت از ایران)، یونان (۱۴ درصد واردات نفت از ایران)، اسپانیا و ایتالیا (۱۳ درصد واردات نفت از ایران)، به ترتیب بیشترین وابستگی را به نفت ایران در بین کشورهای مختلف جهان دارند. از این رو، در صورتی که اروپا واردات نفت خود را از ایران قطع نماید، ایران تنها حدود ۲۷ درصد صادرات خود را از دست خواهد داد.

۳. موقعیت ایران به عنوان جانشین خوب روسیه برای واردات انرژی به اروپا: اتحادیه اروپا متشکل از بیست و هفت کشور است و در حال حاضر، بزرگترین وارد کننده انرژی جهان محسوب می‌شود (کاپروس و مانتزوس^۱، ۲۰۰۶). این اتحادیه به شدت وابسته به واردات انرژی است و این وابستگی در سال‌های آینده افزایش خواهد یافت. در واقع در سال ۲۰۳۰، مصرف انرژی این اتحادیه ۱۵ درصد بیش از مصرف انرژی آن در سال ۲۰۰۰ خواهد بود. نفت مهمترین منبع مصرف انرژی اتحادیه اروپا باقی خواهد ماند - اگرچه میزان مصرف آن در سال ۲۰۳۰، نسبت به مصرف کنونی آن افزایش قابل توجهی نخواهد داشت (موسوی و سوری، ۱۳۸۷). در حالی که مصرف انرژی اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۳۰ رشد خواهد داشت، کاهش قابل توجه انرژی تولیدی در داخل باعث خواهد شد که وابستگی این اتحادیه به واردات انرژی، به‌ویژه گاز، افزایش چشم‌گیری داشته باشد. روسیه، با دارا بودن ۴۸ تریلیون متر مکعب ذخایر گازی و تولید حدود ۲۲ درصد کل گاز تولیدی جهان، و با دارا بودن ۷۲/۳ میلیارد بشکه از ذخایر نفتی (۶/۱ درصد از کل منابع نفت خام جهان)، نقش مهمی در تأمین انرژی برای اتحادیه دارد. از دیگر سو، خطوط انتقال گسترده منابع انرژی آن به اروپا، به عنوان ابزارهای قدرت سیاسی و امنیتی این کشور عمل می‌کنند. روسیه حدود ۴۰ درصد گاز اروپا را تأمین می‌کند و طبق برخی پیش‌بینی‌ها تا سال ۲۰۳۰، این میزان به ۶۰ درصد بالغ خواهد شد (موسوی و سوری، ۱۳۸۷). این وابستگی به یکی از دغدغه‌های مهم اتحادیه اروپا تبدیل شده که آن را مجبور به یافتن مسیرها و راه‌های جدیدی برای برطرف کردن این وابستگی نموده است. بنابراین ذخایر عظیم گاز ایران پس از مناقشه‌های تکراری روسیه، به شدت مورد توجه اتحادیه اروپا قرار گرفته و این اتحادیه تلاش خود را برای یافتن منابع جایگزین برای انرژی روسیه دوچندان کرده است.

۴. توانمندی نیروهای داخلی و استعدادها، قابلیت‌ها، توانایی‌ها و امکانات قابل ملاحظه طراحی، ساخت و نصب تجهیزات پروژه‌ها و نیز ساخت داخل اکثر کالاها، ماشین‌آلات و تجهیزات

عنوان مثال یک بخش اقتصاد مانند نفت نتواند از این نقدینگی به اندازه کافی بهره‌مند شود، می‌تواند یکی از مهم‌ترین دلایلی، ضعف داخلی در این بخش باشد. اگر این بخش نتواند همپای سایر حوزه‌ها برای سرمایه‌گذاران خویش بازده مناسب فراهم نماید، خروج منابع نقد از آن امری طبیعی خواهد بود.

۵. عدم حفظ سهم تولید در حوزه‌های قدیمی به دلیل زیرساخت‌های کهنه (پایین بودن ضریب ازدیاد برداشت): ایران برای حفظ سهمیه تولید حدود ۴۲/۱۳ درصدی خود در اوپک، باید ظرفیت‌های تولید خود را تا سال ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ به ترتیب به حدود ۵ و ۶ میلیون بشکه در روز افزایش دهد (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۱). به دلیل فرسودگی، در اغلب مخازن نفت در حال تولید در ایران، ضریب بازیافت مخازن به شدت کاهش یافته و تزریق گاز به این میادین هم با جدیت پیگیری نمی‌شود. به همین دلیل، میزان تولید نفت از میادین موجود نیز مدام در حال کاهش است و همین امر دستیابی به هدف تولید ۵ میلیون بشکه نفت خام در پایان برنامه پنجم توسعه را با مشکل مواجه می‌سازد. این در حالی است که کشورهای همسایه به ویژه عراق، در میادین مشترک با بهره‌گیری از فناوری‌های شرکت‌های غربی، به سرعت در حال توسعه این میادین است. ۶. فاصله زیاد از لحاظ تکنولوژیکی و مالی با رقبای خارجی: صنعت نفت و گاز، صنعتی سرمایه‌بر و دارای فناوری به نسبت پیچیده است که احتیاج به سرمایه‌گذاری‌های گسترده مالی و بانکی و ورود فناوری‌های جدید دارد که معاملات و داد و ستدهای بانکی و مالی، به شدت تحت تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بوده و در نتیجه به‌طور مستقیم بر صنعت نفت و گاز اثر می‌گذارند. از سوی دیگر، موانع واردات فناوری‌ها نو در این صنعت، بتدریج بخش فرسوده و قدیمی تجهیزات را بدون جایگزین نموده و آنها از دور خارج می‌نماید.

شکل ۱: فرمول رقابت پذیری جهانی (من، لائو و چان ۲۰۰۲)

تردید، باعث آسیب‌های اقتصادی خواهد شد. بر اساس ادعای آژانس بین‌المللی انرژی، ذخایر موجود نفت جهان جوابگوی ۱۸ ماه قطع صادرات نفت ایران است و همین مدت برای ضربه زدن به اقتصاد ایران کافی است.

۲. متحدان بین‌المللی محدود: تأثیرگذاری تحریم‌ها در گرو اجرایی شدن کامل آنها و همکاری نهادها، شرکت‌ها و کمپانی‌های جهانی است. به این معنا که هر چه شرکت‌ها و کمپانی‌های بین‌المللی، با روند تحریم‌ها علیه ایران بیشتر موافق باشند و از اعمال آن سر نزنند، این حلقه برای ایران تنگتر خواهد شد (Thomson, 2011). این موضوع روز به روز از متحدان بین‌المللی ایران می‌کاهد. مهمترین کشوری که شاید بتوان روی حمایت آن به هر نحو، حساب نمود، کشور چین است. سومین کشور صادر کننده نفت به چین بعد از عربستان و آنگولا، ایران است که با صادرات روزانه ۴۲۰ هزار بشکه نفت خام به این کشور، ۹ درصد از کل واردات نفت خام چین را در دست گرفته است که با افزایش تنش‌ها بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا، چین نیز شاید به ناچار مجبور شود به دلیل فشارهای سیاسی، سیاست کاهش اتکای اقتصادی به نفت خام ایران را دنبال کند.

۳. پایین بودن امتیاز رقابت پذیری در کل تولیدات نفت و گاز و فرآورده‌ها: مایکل پورتر از منظر اقتصادی، رقابت‌پذیری را مترادف با بهره‌وری و چگونگی استفاده یک سازمان یا ملت از منبع انسانی، سرمایه و منابع طبیعی خود تعریف می‌کند. رقابت‌پذیری در اثر ترکیبی از داراییها و فرایندها به وجود می‌آید. نگاهی اجمالی بر فرمول بالا نشان می‌دهد، از آنجایی که وضعیت ایران در بخش دارایی‌های رقابتی به ویژه در قسمت منابع مالی و فناوری به دلایلی که قبلاً اشاره شد، پایین بوده و به دلیل نداشتن تکنولوژی منعطف، امکان سفارشی سازی را دارا نیست و همچنین با وجود واسطه‌ها، سرعت تحویل سفارش‌های کم است، لذا در رقابت پذیری امتیاز پایینی را دارا خواهد بود.

۴. کمبود نقدینگی در عرصه‌های توسعه و تولید نفت و گاز در بخش بالادستی و پایین دستی: از نظر علمی گفته می‌شود که «کمبود نقدینگی» مشکل کلاسیک بنگاه‌های اقتصادی است. از اینرو، نوسانات نقدینگی را نباید به عنوان عامل، در مشکلات تولید تلقی کرد؛ بلکه نبود توانایی در مدیریت بهینه نقدینگی ریشه اصلی مشکلات است. اقتصاد ایران از نظر نقدینگی در سطح کلان، اقتصاد توانمندی است. هم منابع نقد داخلی فراوان است و هم جریان‌های نقد ارزی قابل توجهی وارد کشور شده و در اقتصاد کشور جریان می‌یابد. اما اینکه به

سبب می‌شود، وقتی چند مشتری کلیدی از سبد بیرون می‌روند با مشکلات جدی روبرو شود.

فرصت‌ها^۱

۱. افزایش نگرانی مصرف‌کنندگان در جهان از مسائل انرژی: در امر تحریم نفتی ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا در واقع امنیت انرژی و نیز تعادل بازار جهانی انرژی را به خطر انداخته‌اند. زیرا امروزه یکی از مباحث مهم در زمینه استفاده از انرژی، علاوه بر امنیت تولید، بحث امنیت در عرضه این کالای استراتژیک است. عدم وجود اجماع جهانی بر روی تحریم نفتی جمهوری اسلامی ایران، قطعاً سبب کاهش کارایی آن در مقابله با ایران خواهد شد و نیز این تحریم در دراز مدت به زیان غرب خواهد بود.

۲. شوک اقتصاد جهانی: دوران نفت ارزان به پایان رسیده است. بنابراین حتی کوچکترین شوک‌های سیاسی نیز تأثیر ناگواری بر بازار نفت خواهد گذاشت. به ویژه اگر صادرات چهارمین تولیدکننده بزرگ نفت جهان قطع گردد. اگر ایران، نفت خود را از بازار جهانی کنار بکشد و تنگه هرمز را به روی نفتکش‌ها ببندد، علی‌رغم اینکه وابستگی کشورهای غربی به نفت کاهش یافته باشد، ولی همچنان بازار با کمبود نفت مواجه خواهد شد که منجر به افزایش بهای نفت خواهد گردید و در این شرایط شکی در بروز رکود اقتصاد جهان وجود نخواهد داشت (دیوید ویس، ۲۰۰۶) البته باید توجه داشت که این امر تنها زمانی اتفاق می‌افتد که سایر کشورهای تولیدکننده آمادگی تأمین نفت مورد نیاز بازار را نداشته باشند.

۳. توجه بیشتر به توانمندی‌های داخلی: با نگاهی مثبت به مفهوم تحریم نفتی ایران، می‌توان آن را فرصتی برای شکوفایی هرچه بیشتر و بهتر استعدادهای داخلی در زمینه توسعه و پیشرفت دانست. پشتوانه تجربه اتکا به قدرت داخلی در هشت سال دفاع مقدس نشان داد که هر چه در زمینه ای خاص، عرصه بر جمهوری اسلامی ایران تنگ‌تر شود، استعدادهای جوانان ایران در آن زمینه بیشتر شکوفا شده و کشور را به مرز استقلال و قطع وابستگی در آن زمینه پیش می‌برند. شاهد مثال در این زمینه، دستیابی ایران به توان بسیار بالای دفاعی و نظامی است که نتیجه مستقیم تحریم‌های ایران در زمان جنگ ایران و عراق است.

۷. پایین بودن ضریب خلق فناوری در صنعت نفت: هرچند که نیروهای توانمند ایرانی در بسیاری از حوزه‌های صنعت نفت، نقش مهم و تأثیرگذاری ایفا می‌کنند، اما وقتی شاهد به‌کارگیری برخی شرکت‌های چینی در پروژه‌های نفت و گاز ایران هستیم، بدین معناست که در برخی از بخش‌ها، امکان خودکفایی کامل در توسعه و تولید فراهم نشده و هنوز نیازمند مشارکت با شرکت‌های خارجی هستیم. ایران بسیاری از فناوری‌های مورد نیاز نفت و گاز را از آمریکا و اروپا وارد می‌کند.

۸. کم رنگ بودن نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و بخش خصوصی: برخورداری دولت ایران از درآمدهای نفتی سبب کاهش ضریب رابطه درآمدهای دولت و مردم شده است؛ به طوری که روند افزایش درآمدهای دولت نسبت به مردم، شیب بیشتری یافته و به دنبال آن تناقض و ناهماهنگی در رفتار اقتصادی دولت و مردم بروز کرده است. مردم محتاط در هزینه کردن درآمدهایشان، ولی دولت‌ها دست و دلباز در دوران فوران درآمدهای نفتی و متوسل به کسری بودجه در زمان‌های افول درآمدهای نفتی هستند. دوام این شرایط طی چند دهه، به کم‌رنگ شدن نقش بخش خصوصی و پررنگ شدن نقش دولت در اقتصاد ملی منجر شده است که علاوه بر کاهش نرخ رشد، به تأخیر در ایجاد توسعه، به ویژه در زمینه صنعت نفت و گاز انجامیده است.

۹. تمرکز اکثر صنایع نفتی در مرزها و استان‌های ساحلی: بیشتر چاه‌های نفت ایران در دو مرز آبی جنوب و شمال ایران قرار دارند. همچنین به دلیل اینکه حمل و نقل و صادرات فرآورده‌های پالایشی و یا نفت خام تسهیل گردد، بیشتر پالایشگاه‌ها نیز در آنجا تمرکز یافته‌اند.

۱۰. عدم تسلط کامل بر قوانین بین‌المللی: شرکت‌های نفتی نه تنها باید از سیاست‌ها و مقررات دولت در کشور دارای ذخایر نفتی آگاهی داشته باشند، بلکه باید با قوانین بین‌المللی حاکم بر توسعه میدان‌های نفتی و تجارت نفت خام نیز آشنایی داشته باشند. شرکت‌ها در رقابت با همدیگر با تمام وجود منافع خود را پیگیری نموده و تلاش می‌نمایند قراردادهای را به گونه ای تنظیم نمایند که نفع بیشتری کسب کنند. کمبود مذاکره‌کنندگان بین‌المللی و آشنا به مفاد قراردادهای نفت و گاز، یکی از ضعف‌های کشور ایران در عدم بهره‌گیری بهینه از قراردادهای نفتی تاکنون بوده است.

۱۱. متنوع نبودن سبد سرمایه‌گذاری: همانطور که قبلاً ذکر شد، فروش و صادرات نفت به کشورهای محدودی منحصر شده که براساس تئوری پورتفولیو، شاید بهترین و بیشترین بازده را برای آن میسر نسازد، لذا همین متنوع نبودن بازار

1- Opportunities

2- David Vase (اقتصاددان ارشد مؤسسه استاندارد پورز)

از نظر ذخایر نفت پس از عربستان، کانادا و ونزوئلا به رده چهارم خواهد رفت و از لحاظ تولید روزانه در جهان نیز پس از عربستان، روسیه، آمریکا، چین، عراق و احتمالا کانادا به رده ۶ یا ۷ و از نظر صادرات در درون اوپک هم بعد از عربستان، امارات، عراق و نیجریه به پله ۵ تنزل پیدا می‌کند. حال اگر به این شرایط، تحریم‌ها نیز اضافه گردد، بدون شک، رقبا سهم آن را خواهند گرفت (محمدی، ۱۳۹۱؛ اقتصاد آنلاین، ۱۳۹۱).

۴. کاهش منابع مالی و ارزی: اعمال تحریم‌ها، شرکت‌ها را در تأمین منابع ارزی از بانک‌ها و تأمین‌کنندگان سرمایه داخلی، دچار مشکل می‌کند. تولیدکنندگانی که منابع خود را از طریق فاینانس و یوزانس تأمین می‌کنند، با تنگنا مواجه شده و از طرفی، چون قادر به تحویل کالاهای تولیدی خود در زمان مشخص نیستند، در تعهدات خود به مشتریان و بازپرداخت وام‌ها و تسهیلات داخلی نیز با مشکل روبرو می‌شوند. در نتیجه منابع مالی داخلی نیز با افزایش مطالبات به کاستی می‌گیرند.

۵. ایجاد مشکلات در نقل و انتقالات مالی (LC): اعتبارات اسنادی، اغلب در معاملات بین‌المللی به منظور اطمینان از دریافت مبالغ پرداختی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به دلیل ماهیت معاملات بین‌المللی که شامل عواملی همچون مسافت و تفاوت قوانین کشورها و نظایر آن است، اعتبارات اسنادی یک جنبه در تجارت بین‌المللی، بسیار مهم قلمداد می‌شود. در شرایط فعلی و با توجه به فشار دولت‌های غربی بر بانک‌های بین‌المللی، بانک‌های کشورمان در زمینه گشایش اعتبارات اسنادی دچار مشکلاتی شده‌اند که برای مقابله با آن شیوه پرداخت نقدی از سوی تجار درپیش گرفته شده است که هرچند در کوتاه‌مدت می‌تواند کارگشا باشد، هزینه‌هایی را به بازرگانان تحمیل می‌کند که موجب شده نتوان از این شیوه به‌عنوان یک راهکار بلندمدت بهره برد.

۶. افزایش هزینه‌ها به دلیل افزوده شده واسطه‌ها و هزینه مبادلات: تحریم‌ها در روند پیشرفت و توسعه صنعت نفت هزینه‌هایی را همراه دارند. این هزینه‌ها بیشتر به دلیل آن است که شرکت‌های فراملی بزرگی که تا پیش از این در پروژه‌های نفت و گاز حضور و سرمایه‌گذاری می‌کردند کنار رفته و به جای آن شرکت‌های کوچکتر داخلی یا نه‌چندان مطرح خارجی، جایگزین آنها شده‌اند. این شرکت‌ها، هم به جهت تأمین اعتبار و هم به لحاظ فناوری و دانش فنی، از تجربه و مهارت کافی برخوردار نیستند و آنها نیاز مورد نظر خود را از همان شرکت‌های بزرگ تأمین می‌کنند و این به معنای افزوده شدن واسطه‌ها و حداقل افزایش هزینه‌های پروژه است.

۴. عدم همکاری برخی نهادها، شرکت‌ها و کمپانی‌های بین‌المللی با تحریم‌ها مانند شرکت‌های چینی و هندی: با شروع تحریم‌ها علیه ایران، کشورهای واردکننده نفت ایران نظیر هند، چین، ترکیه و کره جنوبی، مخالفت خود را ابراز داشتند. ۶ درصد از واردات نفت چین، ۹ درصد از واردات نفت هند و ۱۰ درصد از واردات نفت کره جنوبی از طریق ایران تأمین می‌شود. به علاوه، نفت ایران تأمین‌کننده حدود ۷ درصد نفت مورد نیاز ژاپن است.

تهدیدها^۱

۱. کاهش سرمایه‌گذاری‌ها: تأثیر اولیه تحریم‌های مالی آمریکا کاهش سرمایه‌گذاری برای تأمین مالی پروژه‌های توسعه بخش نفت در ایران است؛ زیرا بخش نفت از سرمایه‌بری زیادی برخوردار است و همواره به مقادیر زیادی از سرمایه برای توسعه این بخش نیازمند است. کمبود سرمایه داخلی، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های توسعه ای بخش نفت را به تعویق می‌اندازد. گسترش میدان‌های نفتی مستلزم حجم بالای سرمایه‌گذاری است که ایران چنین سرمایه‌ای ندارد و همچنین با توجه به اوضاع بین‌المللی قادر به استقراض نیز نیست. طبق قوانین ایران، مالکیت بر منابع طبیعی نظیر نفت، جنگل، معادن و ... ممنوع است با این حال شرکت ملی نفت ایران در برخی میدان‌های سرمایه‌گذاری را برای شرکت‌های نفتی به صورت قراردادهای بای‌بک تشویق کرده که به دلیل ریسک بالا در ایران و نیز تحریم‌های سرمایه‌گذاری این موضوع بسیار اثرگذار است (یاوری، ۱۳۸۹).

۲. رکود داخلی: با اعمال تحریم‌های نفتی و اقتصادی علیه ایران، اقتصاد ایران با خطر روبرو می‌شود؛ چرا که اقتصاد ایران بر واردات متکی است. در واقع نیاز ایران به واردات کالاهای مصرفی و صنعتی و اتکای همه جانبه به درآمد نفت، مشکل عمده در این زمینه است. بر این اساس تحریم نفتی ایران علاوه بر ایجاد رکود اقتصاد جهانی، درآمدهای نفتی ایران که بیش از ۹۵ درصد منابع بودجه ای کشور را شامل می‌شود را کاهش داده و موجبات رکود اقتصادی در داخل نیز خواهد شد.

۳. کاهش سهم بازار ایران توسط رقبا: بر اساس پیش‌بینی اوپک، ایران ظرف سه سال آینده و در صورت ادامه روند فعلی سرمایه‌گذاری‌ها، به دلیل پیری مخازن پربازده،

۱۰. افزایش برداشت همسایه‌ها از حوزه‌های مشترک: ایران در مناطق خشکی و دریا، دارای میادین متعدد مشترک در مناطق مرزی با همسایگان خود به ویژه همسایگان غرب و جنوب غربی دارد. عمده میادین نفتی مشترک ایران و کشورهای همسایه در مناطق دریایی واقع شده اند. در مجموع ۱۵ میدان نفتی مشترک بین ایران و کشورهای همسایه وجود دارد که از این تعداد، پنج میدان مشترک نفتی در مجاورت کشورهای خلیج فارس از جمله: عربستان سعودی، کویت، قطر، امارات متحده عربی (ابوظبی، دویی و شارجه) قرار دارند.

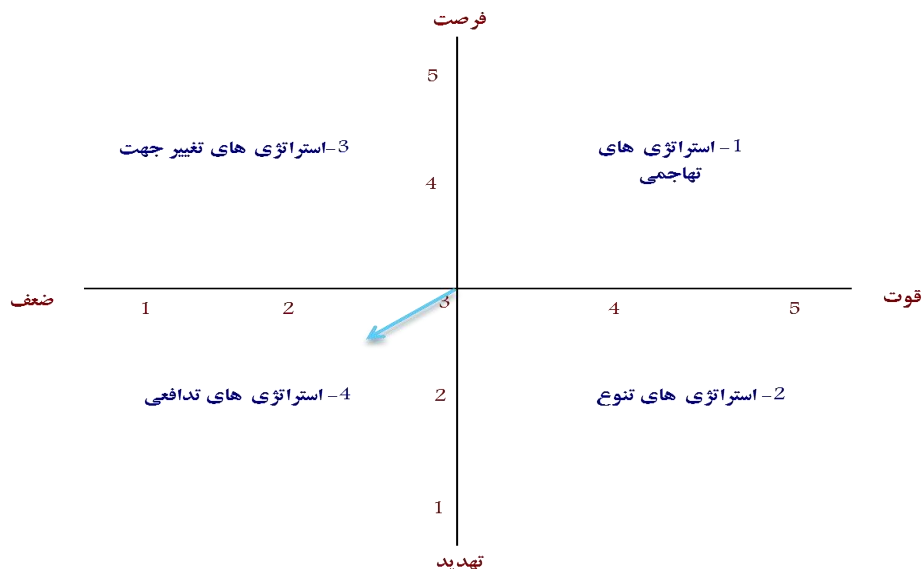
انحراف تجاری: در شرایط تحریم، صنعت نفت ایران به جای عقد قرارداد خرید تکنولوژی با کشورهای دارای مزیت و مولد تکنولوژی، اغلب مجبور خواهد بود به کشورهایی روی بیاورد که مایل به همکاری هستند، حتی اگر کیفیت یا مزیت پایین‌تری دارند که هزینه‌هایی را به کشور تحمیل خواهد نمود که همین به هم زدن تجارت آزاد و انحراف تجاری است. درک و تبیین صحیح و کامل قوت‌ها و ضعف‌ها، مقتضیات و ویژگی‌های محیط خارجی و الگوهای حاکم بر محیط منطقه ای و ملی، تنها زمانی سودمند خواهند بود که با نگرشی سیستمی (کل نگر) منجر به تدوین استراتژی‌های شایسته و عملیاتی گردند.

نمودار تجزیه و تحلیل SWOT از ابزارهایی است که ضمن ترسیم موقعیت کنونی، وضعیت و نوع استراتژی‌های مطلوب را نیز پیشنهاد می‌دهد. بر اساس امتیازدهی مجموعه ای از خبرگان صنعت نفت به نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای اشاره شده، نمودار زیر، به کارگیری استراتژی‌های تدافعی را در موقعیت کنونی تحریم صنعت نفت ایران پیشنهاد می‌کند.

۷. طولانی شده پروژه‌ها: با اعمال تحریم‌ها، شرکت‌های ایرانی چه برای تأمین سرمایه خارجی و چه برای دانش فنی، ناچار خواهند بود از طریق واسطه‌ها و دلالان کشورهای ثالث، گشایش اعتبار نمایند که مستقیم‌ترین پیامد آن، بالا رفتن هزینه‌های معامله و صرف زمان طولانی‌تر برای رسیدن به اهداف و زمانبندی است.

۸. محدود شدن شرکای تجاری (محدود کردن طرح‌های قرارداد با ایران در فعالیتهای تجاری و اقتصادی): یکی از مهمترین تأثیرات تحریم‌های ایران، محدود شدن طرف‌های قرارداد با ایران در فعالیتهای تجاری و اقتصادی است؛ به نحوی که بسیاری از شرکت‌های مهم بین‌المللی نسبت به ریسک‌پذیری و تجارت با ایران اکراه داشته و حاضر به از دست دادن موقعیت خود در بازار ایالات متحده آمریکا نیستند.

۹. افزایش ریسک مرادات ایران و افزایش حق بیمه: بر اساس تحریم کنونی ایران هیچ‌گونه قرارداد بیمه بیش از دو سال با ایران منعقد نمی‌شود و قراردادهای بیمه کمتر از دو سال هم در عمل لغو می‌شوند. شرکتهای بیمه گر هم نباید پیشنهاد ارائه خدمات به سازمان دولتی در ایران داشته باشند. بسیاری از سازندگان و فروشندگان خارجی در شرایط کنونی حاضر به شرکت در مناقصات برگزار شده نیستند و سازندگان و فروشندگانی که مایل به همکاری هستند شرایط و ریسک‌های شرایط تحریم را به خریدار منتقل می‌نمایند. در شرایط کنونی شرکت‌های واسطه و یا دلال وارد معاملات می‌شوند و آنها نیز با اعلام شرایطی همچون دریافت پیش پرداخت بیش از ۲۵ درصد بدون ارائه تضمین بانکی ریسک تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهند.

ب) استراتژی‌های مقابله با اثرات تحریم‌ها

در ادامه به انواع استراتژی‌هایی که با استفاده از نظر جمعی تعدادی از خبرگان صنعت نفت و از تحلیل SWOT به دست آمده است، اشاره می‌گردد:

۱) استراتژی‌های تغییر جهت: رهیافت این استراتژی‌ها از بیرون به درون است که جنبه اجتنابی یا حمایتی داشته و حمایت نقاط حاوی ضعف و آسیب پذیری را مد نظر دارد. نمونه‌هایی از این نوع استراتژی‌ها عبارتند از:

- تغییر در روش‌های سرمایه‌گذاری و تأمین مالی پروژه‌ها با ایجاد شبکه‌های بخش خصوصی فعال در بازارهای مالی منطقه‌ای

- تغییر در دیپلماسی انرژی کشور و بهره‌گیری از روابط سیاسی و تجاری بین کشورهای دوست (کشورهای عدم تعهد) و همسایه برای ائتلاف‌سازی

- تغییر گفتمان بین‌المللی

- بازنگری در مدیریت مخازن مشترک گاز طبیعی از طریق به کارگیری الگوهای نوین مدیریت تولید و بهره‌برداری مشترک به جای رقابت در تولید و برداشت غیر صیانتی

- بازنگری بازارهای مصرف و بازارهای هدف آتی

- تجدید ساختار صنعت نفت و کوچک کردن صنعت به منظور چابک‌سازی آن

۲) استراتژی‌های تهاجمی: در این نوع استراتژی‌ها رهیافت، رهیافت عایق‌بندی (مجزا شدن از مضرات تحریم) است که تمرکز بر فرصت‌های کشور یا نقاط ضعف تحریم‌کنندگان دارد. تعدادی از استراتژی‌های پیشنهادی این گروه در وضعیت تحریم ایران عبارتند از:

- کاهش قیمت تمام شده

- تقویت کارآفرینان توانمند بخش خصوصی

- حضور فعال در سازمان‌ها و معاهدات تجارت انرژی

- استمرار ارتباط علمی مشترک صنعت با دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی داخلی و خارجی

۳) استراتژی تدافعی: رهیافت این استراتژی‌ها بی‌اعتنایی به تحریم‌ها و تمرکز فعالیت‌های اقتصادی به سمت حوزه‌های غیر نفتی است. در واقع رهیافتی از درون به بیرون است که مستلزم رابطه هماهنگ و تقویت شده بین دولت و ملت است. از جمله این استراتژی‌ها عبارتند از:

- تقویت بخش‌های تولیدی، صنعت و معدن و کشاورزی به منظور جایگزینی اقتصاد نفتی

- اعتمادسازی برای جذب نقدینگی جامعه‌ها تضمین سود بالاتر از متوسط

- توجه به نیروهای دانشی به منظور خلق فناوری و حمایت و پشتیبانی مناسب از آنها

- فراهم ساختن شرایط پیش خرید و خرید همراه با عقد قراردادهای طولانی مدت به طور مثال ۵ ساله

۴) استراتژی‌های تنوع: در این نوع استراتژی‌ها، رهیافت راه فرعی و جانبی و نیز رهیافت نیابتی کردن مطرح است. یعنی با ایجاد مسیرهای جدید یا دخیل کردن منافع سایر کشورها و شرکت‌ها، مضرات تحریم تسهیم گردد. از جمله این استراتژی‌ها به موارد ذیل می‌توان اشاره نمود:

- تنوع جغرافیای بازار (مطالعات مجدد بازار و جذب مشتریان جدید و تأمین و ارائه خدمات خاص به مشتریان)

- تنوع در مسیرهای انتقال (استفاده از ظرفیت مبادله سایر کشورها مثل چین)

- تنوع در نحوه تأمین مالی و فنی پروژه‌ها (مبادله پایاپای)

نتیجه‌گیری

نقش صنعت نفت کشور در بودجه و درآمدهای کشور موجب گردیده است تا این صنعت از سویی، به عنوان یکی از کلیدی‌ترین صنایع جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه تحریم‌های کشورهای غربی و قدرتمند قرار گیرد و از دیگر سو، در اولویت بالای دولتمردان و مدیران کشور در برنامه ریزی‌ها باشد. نتایج مطالعه حاضر، بر اساس مدل SWOT، علاوه بر شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید صنعت نفت ایران در شرایط تحریم، راهبردهای برون رفت از این محدودیت‌ها را در قالب چهار گروه، به مدیران صنعت نفت کشور ارائه می‌دهد، تا در صدر برنامه‌های خود قرار دهند. مهمترین آنها عبارتند از: تغییر در روش‌های سرمایه‌گذاری، تغییر در گفتمان بین‌المللی، اعتمادسازی برای جذب نقدینگی و تقویت بخش‌های خصوصی، توجه به نیروهای دانشی، تنوع در نحوه تأمین مالی و تمرکز بر بازاریابی.

از آنجا که در تمامی چالش‌ها، فرصت‌هایی نیز نهفته است، نظام جمهوری اسلامی ایران نیز به مثابه یک شکارچی هوشمند، با انتخاب استراتژی‌های مناسب و متنوع (هم استراتژی‌های تغییر جهت، هم تدافعی، هم تهاجمی و هم تنوع) باید از این تحریم‌ها بهره‌گیرد. در این راستا، به سیاستگذاران صنعت نفت پیشنهاد می‌شود:

۸. عالمی، حمزه (۱۳۹۱)، "صنعت نفت ایران بعد از تحریم" تهران، بصیرت.
۹. عزیزنژاد، صمد و نورانی، سید محمد رضا (۱۳۸۹)، "بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی" مجله مجلس و پژوهش.
۱۰. عسلی، مهدی (۱۳۹۱)، "ضرورت نگاه واقع بینانه به آینده صنعت نفت کشور" خبرگزاری سکونیوز.
۱۱. متقی، ابراهیم (۱۳۸۹)، "تأثیر تحریم‌های اقتصادی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران" فصلنامه علوم سیاسی.
۱۲. موسوی شفائی، سیدمسعود و سوری، امیر محمد (۱۳۸۷)، "روسیه و اتحادیه اروپا؛ رقابت بر سر انرژی: مورد پروژه ناباکو" مرکز تحقیقات استراتژیک.
۱۳. محمدی، فاطمه (۱۳۹۱)، "حوزه‌های مشترک نفتی: ایران و عراق" مرکز بین‌المللی مطالعات صلح.
۱۴. یآوری، کاظم و محسنی، رضا (۱۳۹۰) "آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی" مجلس و پژوهش، سال ۱۶، شماره ۶۱.
۱۵. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۱)، "گزارش لایحه افزایش سرمایه جمهوری اسلامی ایران در صندوق اوپک برای توسعه بین‌المللی <http://seconews.com/vdci.5apct1aypb2t.html>
16. Carter Barry E. (1998), "International Economic Sanction: Improving the Haphazard legal Regime" Cambridge University Press.
17. Capros, P. & Mantzos, L. (2006), "European Energy and Transport", European Commission, Belgium.
18. Elliott, Kimberly. (2003), "Economic Sanctions Reconsidered", 3d. edition. Washington: Institute for International Economics. With Gary Hufbauer and Jeffrey Schott.
19. Man, Thomas W.Y. and Lau, T. and Chan, K.F. (2002), "The competitiveness of small and medium enterprises A conceptualization with focus on entrepreneurial competencies", Journal of Business Venturing.
20. Tehran Times (2011) "Iran safest source of gas supply to Europe: OMV", Tehran, www.tehrantimes.com.
21. Thomson Reuters (2011), "Sanctions Against Iran" The Reputational Risk For Law-Abiding And Well-Meaning Companies.

- همت مضاعف به حرکت در مسیر نقشه راه اقتصاد مقاومتی ترسیم شده توسط مقام معظم رهبری؛
- بروز رسانی قوانین و مقررات منطبق با شرایط تحریم و رفع خلأهای موجود؛
- حمایت همراه با نظارت، از صنعتگران و کار آفرینان در بخش‌های گوناگون تولیدی و خدماتی، و ایجاد انگیزه در میان این افراد؛
- تغییر نگاه، ایجاد خودباوری و درونی کردن این نکته برای جامعه صنعت نفت که ترقی روزافزون جمهوری اسلامی ایران، تنها با دست‌ان خود آنها صورت خواهد گرفت؛
- جلوگیری از خروج استعدادهای و نخبگان شاغل در صنعت نفت؛
- کنترل سیستم توزیع و مصرف انرژی؛
- برنامه ریزی برای کاهش وابستگی‌ها.

منابع

۱. آبراهامیان، پروانده (۱۳۷۷)، "ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر" ترجمه: احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتحی، تهران.
۲. اشرف، احمد (۱۳۵۹)، "موانع تاریخی رشد سرمایه داری در ایران: دوره قاجاریه" تهران.
۳. بهمنی، محسن (۱۳۹۱)، "گذر از تحریم" پایگاه اطلاع رسانی عملیات روانی و جنگ نرم.
۴. بهروزفر، مرتضی و کوبی، سمیه (۱۳۸۵)، "تحریم‌های ایالت متحده: آزمون آزمون" روزنامه اطلاعات، سال بیست و یکم، شماره سوم و چهارم.
۵. زمانی، هادی (۱۳۹۱) "کارایی سیاست تحریم اقتصادی و چشم‌انداز قطعنامه شورای امنیت علیه جمهوری اسلامی ایران"، www.hadizamani.com
۶. زوزنی، حسین بن احمد (۱۳۴۵)، "کتاب‌المصادر" مشهد، چاپ تقی بینش.
۷. سجادی‌پور، محمد کاظم (۱۳۷۶)، "ارزیابی مهار دوگانه: چهار نگاه متفاوت" مجله سیاست خارجی، سال ۱۱، ش ۱.

